

Michał Lubicz Miszewski

Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu

 <https://orcid.org/0000-0002-1426-7422>

DZIAŁANIA NA RZECZ POJEDNANIA POLSKO-UKRAIŃSKIEGO W WYBRANYCH PROJEKTACH KRESOWYCH

Przedstawiciele środowisk kresowych od czasu przemian ustrojowych w Polsce zwracali uwagę na konieczność uwzględniania w procesie nauczania i wychowania dzieci i młodzieży zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym dawnych ziem wschodnich RP. Podkreślali przy tym, że dla zachowania narodowej pamięci o Kresach niezbędne jest m.in. podjęcie walki z zakłamywaniem historii, a także troska o upamiętnianie miejsc kaźni Polaków na Wschodzie, upowszechnianie wiedzy o Polakach żyjących współcześnie za wschodnią granicą oraz stworzenie należytej przestrzeni dla tych tematów w mediach i programach szkolnych¹.

Odpowiedzią na te postulaty były zmiany wprowadzone w systemie edukacji po 2015 roku przez rząd Zjednoczonej Prawicy. W treściach kształcenia zawartych w nowych podstawach programowych z języka polskiego, historii i geografii dla szkoły podstawowej i szkół średnich rozszerzono zagadnienia związane z obszarem dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej². Istotnym zapisem zamieszczonym w nowej podstawie programowej z historii dla szkoły podstawowej jest także rekomendacja dla nauczycieli dotycząca organizowania

-
- 1 Stowarzyszenie Solidarni 2010, *XXIII Światowy Zjazd Kresowian – 2 lipca 2017 r.*, Częstochowa, <http://solidarni2010.pl/35260-xxiii-swiatowy-zjazd-kresowian--2-lipca-2017-r-czestochowa.html> (23.01.2023).
 - 2 Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. Poz. 356; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz.U. Poz. 467.

wycieczek poznawczych do ważnych miejsc historycznych dawnej Rzeczypospolitej pozostających poza współczesnymi granicami Polski³. Z kolei w nowej podstawie programowej z roku 2017 z przedmiotu geografia, na drugim etapie edukacyjnym, zawarte są treści związane z dziedzictwem kulturowym Kresów Wschodnich i turystyką na tych obszarach⁴.

Ministerialne rekomendacje dotyczące organizacji wyjazdów na dawne Kresy Wschodnie RP zostały dotychczas wprowadzone w życie w nielicznych polskich szkołach. Tym bardziej więc należy to docenić i przybliżyć te projekty edukacyjne, które – mimo szeregu trudności i wyzwań organizacyjnych – zrodziły się dzięki oddolnym inicjatywom nauczycieli i opiekunów. To właśnie ich zaangażowanie przyczyniło się do ich sukcesu i rozwoju. Nie byłoby to jednak możliwe bez wsparcia finansowego lokalnych samorządów. W dalszej części opracowania zostaną przybliżone dwa projekty kresowe realizowane w polskich szkołach: program pn. *Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez uczniów krakowskich szkół* oraz akcja *Mogiłę pradziada ocal od zapomnienia*⁵. Warto podkreślić, że zostały one zapoczątkowane w 2010 roku, a zatem jeszcze przed wejściem w życie znowelizowanych ministerialnych programów dotyczących edukacji kresowej.

Oprócz przywracania pamięci o dziedzictwie kulturowym dawnych Kresów Wschodnich oba te projekty edukacyjne przyczyniają się do pojednania i budowania porozumienia między Polakami i Ukraińcami. Stanowią tym samym wypełnienie słów wypowiedzianych przez papieża Jana Pawła II podczas mszy świętej beatyfikacyjnej celebrowanej przez niego 26 czerwca 2001 roku we Lwo-

-
- 3 Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Historia*, s. 27. Z kolei w nowej podstawie programowej dla szkół średnich zaleca się, by w procesie nauczania wykorzystywać takie formy upamiętniania kluczowych wydarzeń historycznych, jak wycieczki do miejsc pamięci i muzeów. Dwa spośród siedmiu wskazanych w tym zapisie miejsc znajdują się za wschodnią granicą. Są to Polski Cmentarz Wojenny w Katyniu oraz Cmentarz Obrońców Lwowa. Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r., dz. cyt., s. 136.
 - 4 N. Tomczewska-Popowycz, *Kresy Wschodnie w świadomości uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce i perspektywy rozwoju turystyki sentymentalnej*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 18 (2027) z. 8, cz. III, s. 76.
 - 5 Oczywiście nie są to jedyne inicjatywy adresowane do polskich uczniów służące poszerzeniu wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego dawnych Kresów Wschodnich RP. W tym miejscu wypada przynajmniej przywołać konkurs pn. *Kresy – polskie ziemie wschodnie w XX wieku* zapoczątkowany w roku szkolnym 2012/2013 przez Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie. Początkowo był on adresowany do uczniów z województwa małopolskiego, jednak od roku szkolnego 2018/2019 ma charakter ogólnopolski. Z kolei w roku szkolnym 2017/2018 został zapoczątkowany projekt edukacyjny pn. *Akademia Dziedzictwa Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej*, którego organizatorem jest Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Skierowany jest do nauczycieli i uczniów z województwa małopolskiego. Por. M. Lubicz-Miszewski, *Projekt edukacyjny „Kresy – polskie ziemie wschodnie w XX wieku” jako przykład działań na rzecz umacniania bezpieczeństwa kulturowego*, „Historia i Polityka” 2018 nr 25(32), s. 81–92; M. Lubicz-Miszewski, *Kresowe projekty edukacyjne na rzecz umacniania bezpieczeństwa kulturowego*, Jawor 2018, s. 84–87.

wie. W swej homilii wzywał wówczas Polaków i Ukraińców do oderwania się od bolesnej przeszłości oraz do oczyszczenia pamięci historycznej i stawiania wyżej tego, co jednoczy, niż tego, co dzieli, celem wspólnego budowania przyszłości opartej na wzajemnym szacunku, braterskiej wspólnotcie, współpracy i autentycznej solidarności⁶. W związku z tym szczególnie uwaga zostanie zwrócona na działania na rzecz polsko-ukraińskiego pojednania podejmowane w obu projektach kresowych. W tym celu zostaną wykorzystane wyniki badań własnych, zrealizowanych w latach 2016–2018 w ramach projektu badawczego pt. *Kresowe projekty edukacyjne na rzecz umacniania bezpieczeństwa kulturowego*⁷.

Projekt pn. *Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez uczniów krakowskich szkół*

Projekt pn. *Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez uczniów krakowskich szkół* realizowany jest od 2010 roku. Pierwotnie, przed reformą edukacji, był przeznaczony dla krakowskich gimnazjalistów, a w 2015 roku rozszerzono go o uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Od 1 września 2017 roku, a zatem od wejścia w życie reformy oświaty, adresowany jest do uczniów klas siódmych i ósmych szkół podstawowych oraz uczniów szkół średnich. Jego celem było:

stworzenie możliwości bezpośredniego poznania historii, kultury, tradycji i walorów przyrodniczych dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej poprzez dofinansowanie przez Gminę Miejską Kraków wyjazdów uczniów krakowskich szkół gimnazjalnych na te obszary⁸.

Zaplanowano, że wycieczki za współczesną wschodnią granicę Polski będą obejmowały obszary części Ukrainy, całość Białorusi i Litwy oraz Łotwę i Estonię. Ustalono także wykaz miejsc szczególnie istotnych z historycznego lub przyrodniczego punktu widzenia, które powinny znajdować się na trasie wyjazdów.

6 Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego, *Jan Paweł II – patron pojednania polsko-ukraińskiego*, <https://www.ckpide.eu/pl/aktualnosci/wydarzenia/3761-jan-pawel-ii-patron-pojednania-polsko-ukrainskiego> (23.01.2023).

7 Objęły nauczycieli i uczniów zaangażowanych w projekty kresowe z województw: małopolskiego, śląskiego, opolskiego i dolnośląskiego. W ich trakcie nagrano łącznie 60 wywiadów z nauczycielami. Ich uzupełnieniem było ponad 400 ankiet przeprowadzonych z uczniami.

8 Uchwała nr LXVIII/898/09 Rady Miasta Krakowa z dnia 15 kwietnia 2009 r. w sprawie Programu pn. *Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez krakowskich gimnazjalistów*.

Wyszczególniono w nim łącznie 31 miejscowości w Ukrainie, 14 na Białorusi, 12 na Litwie, 4 na Łotwie i 2 w Estonii⁹.

Od samego początku środki na dofinansowanie realizacji programu zabezpiecza Rada Miasta Krakowa. Krakowscy radni zdecydowali, że wyjazdy młodzieży szkolnej mogą być organizowane w czasie roku kalendarzowego (z wyłączeniem ferii i wakacji), ale nie mogą trwać krócej niż 4 ani dłużej niż 6 dni, choć w praktyce zdarzało się, że wycieczki te (łącznie z podróżą) trwały siedem, a nawet osiem dni. Ustalili także, że maksymalna liczba uczniów zgłoszonych przez szkołę do dofinansowania w danym roku kalendarzowym nie może przekroczyć 45, a uczeń może otrzymać dofinansowanie tylko jeden raz w całym cyklu kształcenia. Przyjęto ponadto zasadę, że wsparcie finansowe mogą otrzymać również nauczyciele pełniący funkcję opiekuna dwudziestoosobowej grupy¹⁰.

W pierwszych latach realizacji programu w wyjazdach na dawne Kresy Wschodnie uczestniczyło ponad 600 krakowskich uczniów z 17 gimnazjów (630 w roku 2010 i 678 w 2011). W kolejnych latach stopniowo zmniejszała się zarówno liczba uczniów, jak i szkół uczestniczących w projekcie. W roku szkolnym 2019/2020 z dofinansowania skorzystało już tylko 141 uczniów z sześciu szkół. Jedną z głównych przyczyn tego spadku była sytuacja w Ukrainie po „rewolucji godności” z przełomu 2013 i 2014 roku (w tym zwłaszcza aneksja Krymu przez Federację Rosyjską i wybuch wojny w Donbasie). Warto zauważyć, że państwo to było najbardziej atrakcyjne pod względem odległości, kosztów przejazdu i pobytu. Z kolei znacznie większa odległość Krakowa od Litwy, a w jeszcze większym stopniu Łotwy, i tym samym wyższe koszty wyjazdu do tych państw, spowodowały, że tylko część dyrektorów szkół wyjeżdżających do 2013 roku do Ukrainy zdecydowała się na kontynuację udziału w programie poprzez wyjazdy do tych państw. Z kolei w przypadku Białorusi zniechęcającym czynnikiem, wpływającym na dość rzadkie wybieranie tego kierunku, była konieczność wyrobienia wizy oraz sytuacja polityczna w tym państwie. Z kolei w roku szkolnym 2020/2021, ze względu na epidemię COVID-19, żadna ze szkół nie organizowała wyjazdu w ramach programu¹¹.

Badania własne, zrealizowane w ramach wspomnianego wyżej projektu badawczego, zostały przeprowadzone w okresie od września 2016 roku do marca 2017 roku (a więc jeszcze przed wejściem w życie reformy oświaty i likwidacją gimnazjów). Objęły one nauczycieli i uczniów z 24 krakowskich szkół (w tym z 23 gimnazjów i jednej zasadniczej szkoły zawodowej) spośród 31 placówek, któ-

9 Uchwała nr LXVIII/898/09, dz. cyt.

10 E. Stach, *Poznawanie dziedzictwa kulturowego Kresów Wschodnich jako cel wycieczek szkolnych krakowskich gimnazjalistów*, „Turystyka Kulturowa” 2015 nr 9, s. 30.

11 Program pn. *Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez uczniów krakowskich szkół*, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=28942 (26.01.2023).

re brały udział w programie realizowanym przy wsparciu UM Krakowa w latach 2010–2016.

Respondenci, z którymi nagrano wywiady, swobodnie opowiadali o odwiedzonych z uczniami miejscowościach związanych z polską historią, z polskimi twórcami oraz poświęconym Polakom i miejscom pamięci. Część z nich przyznawała jednak, że w programach wycieczek na dawne Kresy Wschodnie należałoby w większym stopniu zwracać uwagę na dziedzictwo kulturowe obecnych gospodarzy wschodnich sąsiadów Polski. Z drugiej strony, mimo koncentracji na odkrywaniu śladów polskości, uczniowie mieli jednak okazję także do poznania się – w zależności od kierunku podróży – z elementami kultury ukraińskiej, białoruskiej lub litewskiej (choć program dofinansowania uwzględniał tylko miejsca związane z polskością). W przypadku wyjazdów do Ukrainy takim dodatkowym punktem w programie, realizowanym przy okazji wizyty w Krzemieńcu, było zwiedzanie znajdującej się w jego bliskiej okolicy Ławry Poczajowskiej, jednego z najważniejszych ośrodków prawosławnego życia monastycznego w Ukrainie. Wstępowano także do znajdujących się po drodze innych cerkwi prawosławnych lub greckokatolickich. Odkrywanie wielokulturowego charakteru obszarów należących niegdyś do Rzeczypospolitej umożliwiły także informacje przekazywane przez nauczycieli, pilotów i przewodników. Nauczyciele przyznawali, że choć czas i program zorganizowanych dotychczas wycieczek były dość ograniczone, to na przyszłość nie powinno się wykluczać uwzględnienia elementów miejscowej kultury w oficjalnym planie podróży, bo właśnie jej elementy przyczyniają się do lepszego poznania wschodnich sąsiadów. Podczas wyjazdów do państw położonych na wschód od Polski uczniowie mieli również sposobność do poszerzenia wiedzy na temat wzajemnych relacji (polsko-ukraińskich czy polsko-litewskich), w tym także tej dotyczącej bolesnych wydarzeń z przeszłości (m.in. ludobójstwa dokonanego podczas wojny przez ukraińskich nacjonalistów na ludności polskiej Wołynia). Uczniowie odwiedzający Ukrainę mieli również sposobność poznania zupełnie odmiennego spojrzenia jej mieszkańców (zwłaszcza tych z zachodnich obwodów) na wspólną historię obu narodów.

Akcja Mogiłę pradziada ocal od zapomnienia

Akcja *Mogiłę pradziada ocal od zapomnienia* została zainicjowana w 2010 roku przez Grażynę Orłowską-Sondej, dziennikarkę wrocławskiego oddziału Telewizji Polskiej. Od 2001 roku jest ona autorką programu o tematyce kresowej pt. *Wschód* (pierwotnie *Studio Wschód*), nadawanego na antenie TVP3 Wrocław i TVP Polonia. Zasadniczym celem akcji jest podejmowanie działań na rzecz re-

nowacji polskich grobów i cmentarzy za wschodnią granicą Polski. Początkowo obejmowała ona obszar Ukrainy, z czasem jednak została rozszerzona także na inne państwa – od 2017 roku o Rosję (Syberię), od 2019 roku o Kazachstan i począwszy od 2022 roku o Mołdawię. Uczestniczą w niej uczniowie i wolontariusze głównie ze szkół dolnośląskich, a także z kilku szkół z województw lubuskiego i opolskiego. W wyjazdach na Wschód towarzyszą im nauczyciele i wychowawcy pełniący rolę opiekunów odpowiedzialnych za poszczególne grupy. Głównym organizatorem akcji jest Fundacja Studio Wschód, której prezesem jest redaktor Grażyna Orłowska-Sondej. Inicjatywa została objęta patronatem Dolnośląskiego Kuratorium Oświaty i patronatem honorowym kolejnych urzędujących prezydentów RP¹².

Dla większości uczniów i wolontariuszy – przedstawicieli trzeciego, a niekiedy już czwartego pokolenia Kresowian – wyjazd do Ukrainy w ramach *Mogily...* na ogół stanowi pierwszą w życiu okazję do odwiedzenia miejsc urodzenia przodków. Część z nich ma przy tej okazji możliwość odnalezienia ich grobów. O sukcesie akcji może świadczyć rosnąca z każdym rokiem liczba biorących w niej udział wolontariuszy oraz porządkowanych przez nich cmentarzy. O ile w 2011 roku do Ukrainy wyjechało 150 wolontariuszy, którzy pracowali na 16 cmentarzach, o tyle w 2019 roku ich liczba przekroczyła 1000 osób, a renowacje podjęto aż na 150 cmentarzach¹³. Pandemia COVID-19 oraz wybuch pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej w ostatnich latach znacząco ograniczyły możliwości kontynuowanie prac porządkowych na obszarze Ukrainy. W rezultacie w 2020 roku uczestniczyło w nich zaledwie kilkudziesięciu wolontariuszy, z kolei w 2022 roku zostały one przeprowadzone tylko w Mołdawii i Kazachstanie.

Warto podkreślić, że zaangażowanie młodzieży w akcję *Mogilę pradiada ocal od zapomnienia* nie ogranicza się jedynie do wakacyjnych wyjazdów na tereny Ukrainy w celu porządkowania grobów. O ile w samych wyprawach za wschodnią granicę uczestniczyło dotychczas maksymalnie 1300 osób (rekord ten padł w 2018 roku), o tyle rokrocznie znacznie większa liczba uczniów włącza się w zbórkę funduszy na ich realizację w ramach akcji *Złotówka na Kresy*. Umożliwia ona pozyskanie środków na prace porządkowe i remontowe polskich cmentarzy realizowane w lecie. Ponadto w okresie poprzedzającym uroczystość

12 Por. Fundacja Studio Wschód, <http://www.studiowschod.org.pl> (26.01.2023); <https://rejestr.io/krs/570948/fundacja-studio-wschod> (26.01.2023).

13 Szczegółowe dane dotyczące liczby uczestników wszystkich dotychczasowych edycji „Mogily” oraz liczby porządkowanych przez nich cmentarzy są dostępne na stronach Studia Wschód. Są na nich zamieszczone relacje wolontariuszy z prowadzonych przez nich prac wraz z dokumentacją fotograficzną (<http://www.studiowschod.pl> oraz <http://www.studiowschod.org.pl>). Cennym źródłem informacji o przeprowadzonych dotychczas pracach na kresowych cmentarzach są także archiwalne odcinki magazynu telewizyjnego „Wschód”: <http://www.studiowschod.pl/studio-wschod-program-telewizyjny-tvp-wroclaw> (30.01.2023).

Wszystkich Świętych uczniowie zbierają w szkołach znicze, które następnie – za pośrednictwem TVP Wrocław – zawożone są na kresowe cmentarze. Z kolei w okresie poprzedzającym święta Bożego Narodzenia angażują się oni w akcję *Dary na Kresy*, polegającą na zbiórce i przygotowywaniu paczek dla Polaków żyjących za wschodnią granicą. Zawierają one żywność, słodycze, zabawki i kartki świąteczne. Przesyłane są do polskich szkół i parafii w Ukrainie, Litwie i Mołdawii, a także do ludzi samotnych i opuszczonych – „ostatnich obywateli II Rzeczypospolitej”.

Badania własne, dotyczące opisywanej w tym rozdziale akcji, zostały przeprowadzone od 29 marca do 27 grudnia 2017 roku. W okresie tym zrealizowano łącznie 29 wywiadów przeprowadzonych z nauczycielami i opiekunami grup wyjeżdżających w ramach *Mogily...* do Ukrainy.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, wyjazdy w ramach omawianej akcji stanowią okazję nie tylko do porządkowania grobów Polaków, którzy niegdyś żyli w południowo-wschodnich województwach Rzeczypospolitej. Umożliwiają one również spotkania z tymi Polakami, którzy z różnych powodów zdecydowali się na pozostanie na swej ojcowiznie, mimo przesunięcia wschodniej granicy Polski, a także z ich potomkami. Uczestnicy akcji starają się nieść swym rodakom zamieszkałym na Wschodzie pomoc materialną.

Oprócz spotkań z rodakami uczniowie i wolontariusze nawiązują również kontakty z miejscowymi Ukraińcami, w tym także ze swymi rówieśnikami. Stanowi to dla nich naturalną sposobność do „osłuchania się” z językiem ukraińskim. Dni wolne od pracy przy porządkowaniu cmentarzy uczestnicy akcji wykorzystują na odwiedzanie miejsc związanych z kulturą zarówno polską, jak i ukraińską. Opiekunowie grup dość często wspominali o odwiedzaniu cerkwi (prawosławnych i greckokatolickich). Niektórzy uczniowie mieli okazję zwiedzić Ławrę Poczajowską, inni zaś korzystali z możliwości odwiedzenia świątyni znajdującej się w miejscowości pobytu lub w jej najbliższej okolicy.

Nauczyciele i opiekunowie odpowiedzialni za grupy pracujące na kresowych cmentarzach opowiadali również o tym, z jakim nastawieniem dzisiejszych mieszkańców spotykają się podczas akcji. Wielokrotnie wspominali o różnych przejawach życzliwości, jakich doświadczali ze strony Ukraińców. Doznawali jej od przedstawicieli każdego pokolenia, zwłaszcza zaś od dzieci i młodzieży. Dość często opowiadali także o ogromnej gościnności, jakiej doświadczali od miejscowej ludności. Podkreślali przy tym, że okazywali ją nie tylko Polacy, lecz także Ukraińcy.

Warto podkreślić, że opiekunowie poszczególnych grup dbali o to, by przed rozpoczęciem prac na cmentarzu nawiązać kontakt z przedstawicielem władzy lokalnej. Dzięki temu zazwyczaj zyskiwali w ten sposób ich przychyłność, a niekiedy konkretne wsparcie przy porządkowaniu grobów oraz „gwarancje

bezpieczeństwa” na podległym im terytorium. Z upływem lat relacje nawiązane z przedstawicielami lokalnego samorządu prowadziły do podpisywania umów partnerskich zawieranych między polskimi i ukraińskimi gminami. Niejednokrotnie polscy nauczyciele, regularnie przyjeżdżający z młodzieżą do tej samej miejscowości, doprowadzali do nawiązania współpracy między szkołami z obu państw, skutkującej m.in. organizacją wymiany młodzieży. Stąd też – jak wspominali respondenci – „przyjaźń między miastami i gminami [z obu państw] dość często rozpoczynała się na cmentarzu”. A zatem wymiernym skutkiem wyjazdów nauczycieli i uczniów do Ukrainy jest nie tylko odnowienie kolejnych polskich cmentarzy. Przyczyniają się one także do wyraźnego zbliżenia obu narodów i budowania dobrych relacji między nimi.

Zakończenie

Wyjazdy polskich uczniów na dawne Kresy Wschodnie RP nie ograniczają się do poznawania polskiego dziedzictwa kulturowego tych obszarów bądź też do upamiętniania miejsc spoczynku pochowanych tam Polaków. Nauczyciele i opiekunowie nie unikają podejmowania ze swymi podopiecznymi zagadnień związanych z najbardziej trudnymi i bolesnymi wydarzeniami z polsko-ukraińskiej czy polsko-litewskiej historii. Równocześnie jednak dbają o to, aby kształtować wśród uczniów postawy sympatii wobec dzisiejszych mieszkańców Ukrainy, Litwy i Białorusi oraz poszanowania dla ich kultury i tradycji. W rezultacie postawy patriotyczne, jakie kształtowane i wzmacniane są w uczniach podczas wyjazdów za wschodnią granicę, nie prowadzą do wywyższania własnego (polskiego) narodu ponad inne. Tym samym młodzi Polacy biorący udział w projektach kresowych, nieobciążeni trudnym jarzmem historii jak starsze generacje, mogą przyczynić się do budowania mostów porozumienia i pojednania z narodem ukraińskim (a także litewskim i białoruskim).

Podczas wyjazdów do Ukrainy coraz częściej pojawiał się wątek wojny rosyjsko-ukraińskiej rozpoczętej wiosną 2014 roku w Donbasie. Choć wyjazdy w ramach zarówno krakowskiego programu, jak i *Mogily...* obejmowały zachodnie obwody Ukrainy niedotknięte tym konfliktem, to jednak jego skutków nie sposób było nie zauważyć. Temat wojny pojawiał się w rozmowach z mieszkańcami odwiedzanych miejscowości, w tym także z miejscowymi uczniami przerażonymi, że „za kilka lat będą w wieku poborowym”. Niektórzy z rozmówców wspominali o odwiedzonych z uczniami grobach poległych na donbaskim froncie żołnierzy Sił Zbrojnych Ukrainy oraz członków batalionów ochotniczych. Część respondentów opowiadała o tym, jak wraz z uczniami byli świadkami pogrzebu poległego na froncie żołnierza albo sceny pożegnania bliskich z wy-

jeżdżającymi na front dwudziestoparoletnimi chłopcami. Uczestnicy wyjazdów do Ukrainy mieli zatem sposobność uzyskania „z pierwszej ręki” informacji o traumatycznych doświadczeniach swych ukraińskich gospodarzy w pierwszej fazie wojny rosyjsko-ukraińskiej z lat 2014–2022 i uwrażliwienia na ich potrzeby.

Relacje nawiązane z mieszkańcami Ukrainy przez nauczycieli i uczniów zaowocowały ich szczególnym zaangażowaniem w pomoc temu państwu i jego obywatelom po 24 lutego 2022 roku, czyli po rozpoczęciu pełnowymiarowej agresji rosyjskiej¹⁴. Jest ono widoczne szczególnie w przypadku wolontariuszy biorących udział w akcji *Mogilę pradziada ocal od zapomnienia*, którzy w swoich społecznościach lokalnych są inicjatorami i koordynatorami działań pomocowych na rzecz ogarniętej wojną Ukrainy. Ich przejawem są m.in. zbiórki darów na rzecz osób najbardziej pokrzywdzonych przez wojnę, organizacja konwojów z pomocą humanitarną dla ludności cywilnej (także na obszary przyfrontowe) oraz transportów żywności, materiałów opatrunkowych, leków i odzieży dla wojska, sprowadzanie Polaków i Ukraińców do Polski, a także umożliwienie ukraińskim dzieciom letniego wypoczynku w Polsce¹⁵. Inicjatywy te spotykają się z wdzięcznością ukraińskich obywateli, która niekiedy nie ogranicza się tylko do słów. Przykładem mogą tu być działania podjęte w wielu miejscowościach w północno-zachodniej Ukrainie. Wiosną 2022 roku miejscowi Ukraińcy wraz z wewnętrznymi przesiedleńcami ze wschodu kraju posprząтали polskie cmentarze, na które – ze względu na wojnę – nie mogli dotrzeć wolontariusze m.in. z Fundacji Studio Wschód. Warto podkreślić, że prace te wspierali przedstawiciele lokalnych samorządów¹⁶. W pomoc doświadczającym rosyjskiej agresji

14 Oczywiście inicjatywy mające na celu niesienie wsparcia dla mieszkańców Ukrainy – zarówno Ukraińców, jak i Polaków – były podejmowane także we wcześniejszym okresie.

15 Fundacja Studio Wschód, *Wyruszyliśmy na objętą wojną Ukrainę z pomocą dla najbardziej bezbronnych* (artykuł z 26 lutego 2022), <http://www.studiowschod.pl/artykuly/wyruszyliśmy-na-objęta-wojna-ukrainie-z-pomocą-dla-najbardziej-bezbronnych> (25.01.2023); Fundacja Studio Wschód, *Polka z Żytomierza na Ukrainie ściągnięta z rodziną do Polski!* (artykuł z 18 kwietnia 2022), <https://www.studiowschod.pl/artykuly/polka-z-zytomierza-na-ukrainie-sciagnieta-z-rodzina-do-polski-wideo> (25.01.2023); Fundacja Studio Wschód, *Wsparcie dla ofiar wojny i na front* (artykuł z 26 czerwca 2022), <http://www.studiowschod.pl/artykuly/wsparcie-dla-ofiar-wojny-i-na-front> (25.01.2023); Fundacja Studio Wschód, *Dzieci z Makarowa w Górze* (artykuł z 20 września 2022), <http://www.studiowschod.pl/artykuly/dzieci-z-makarowa-w-gorze> (25.01.2023); Fundacja Studio Wschód, *Kolejne dary dla rodaków i ofiar wojny na Ukrainie od mieszkańców powiatu dzierzoniowskiego* (artykuł z 27 grudnia 2022), <http://www.studiowschod.pl/artykuly/kolejne-dary-dla-rodakow-i-ofiar-wojny-na-ukrainie-od-mieszkanow-powiatu-dzierzoniowskiego> (25.01.2023).

16 Fundacja Studio Wschód, *Ukraińcy uporządkowali polski cmentarz w Zbarażu* (artykuł z 17 czerwca 2022), <http://www.studiowschod.pl/artykuly/ukraincy-uporzadzowali-polski-cmentarz-w-zbarazu> (25.01.2023); Fundacja Studio Wschód, *Ukraińcy uporządkowali polski cmentarz na Wołyniu. „Wyrzaz wdzięczności za pomoc i wsparcie”* (artykuł z 19 kwietnia 2022), <https://polskieradio24.pl/5/1223/artukul/2941317,ukraincy-uporzadzowali-polski-cmentarz-na-wołyniu-wyrzaz-wdzieczności-za-pomoc-i-wsparcie> (25.01.2023).

obywatelom Ukrainy zaangażowali się również nauczyciele i uczniowie wielu krakowskich szkół.

Powyższe przykłady pokazują, że relacje polsko-ukraińskie, nawiązane i rozwijane w minionych latach – czy to przy okazji prac porządkowych na mogiłach przodków, czy to w rezultacie udziału w kresowych projektach edukacyjnych – „zdają egzamin” w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Stanowią także wymierny rezultat budowanego oddolnie pojednania między obu narodami.

Abstract

Polish-Ukrainian reconciliation activities in selected borderland projects

The article describes projects implemented in some Polish schools related to the cultural heritage of the former Eastern Borderlands of the Republic of Poland. Two initiatives – “Becoming acquainted with the former Eastern Borderlands of the Republic of Poland by students at Cracow schools” and “Save your great-grandfather’s grave from oblivion” – are presented. By referring to the results of the author’s research, attention has been drawn to the contribution of both these undertakings to the process of Polish-Ukrainian reconciliation.

Keywords: Ukraine, the Borderlands, education on the Borderlands, cultural safety, cultural heritage, Polish-Ukrainian reconciliation

M. Lubicz Miszewski, *Działania na rzecz pojednania polsko-ukraińskiego w wybranych projektach kresowych*, [w:] *W poszukiwaniu źródeł. Jan Paweł II o Ukrainie w Europie i inne studia*, red. Z. Zarębianka, Kraków 2023, s. 73–82 (Dni Jana Pawła II), <https://doi.org/10.15633/9788374389174.09>.